

Overzicht van het oostelijk deel van het natuurpark Hesserzand. Rechts een gemaaid grasland met enkele hoogstamfruitbomen, links een lage heuvel met ruijgte. Foto Ger Boedeltje.

Een voorbeeld van natuurontwikkeling in een wit gebied

Het natuurpark Hesserzand te Scheemda

In het rijksbeleid voor natuur en landschap is er een selectieve aandacht voor de natuur en de natuurontwikkeling binnen de Ecologische Hoofdstructuur (EHS)(1). Het belang van de algemene natuur(2), dat wil zeggen de natuur van de witte gebieden (de gebieden buiten de EHS), wordt weliswaar onderschreven, maar de verantwoordelijkheid voor het beleid ten aanzien van deze natuur is toebedeeld aan de lagere overheden. Dit geldt ook voor de financiering: nog geen 4 % van het geld dat beschikbaar is voor de realisering van het natuurbeleid is de komende jaren bestemd voor de algemene natuur(3). Dit is een situatie, waarover ook in Noorderbreedte reeds eerder met bezorgdheid is geschreven(4). Dat natuurontwikkeling in een wit gebied, in dit geval aan de rand van een dorpskom, wel degelijk de moeite waard is, bewijst het Natuurpark Hesserzand te Scheemda, dat in 1991 naar een idee en op initiatief van wethouder Pieter Drenth is gerealiseerd.

Ger Boedeltje

Het natuurpark Hesserzand bevindt zich aan de noordoostkant van de oude kern van het dorp Scheemda. Het ligt op een zwak hellend gedeelte van een oude stuwwal (fig. 1), waar keileem vlak onder het maaiveld voorkomt. Deze keileem is hier gedeponneerd door het landijs tijdens de voorlaatste ijstijd zo'n 150.000 jaar geleden toen het de eerder opgestuwde heuvels alsnog bedekte en afvlakte. Dergelijke afgevlakte stuwwallen worden ook wel drumlins genoemd.

Het hellende verloop blijkt uit hoogtemetingen in het terrein: de westzijde bevindt zich op 1.30 m + NAP, de oostzijde op 0.50 m + NAP.

Het park, dat naast de nieuwbouwwijk Hesserzand ligt, heeft een oppervlakte van ongeveer 11/2 ha. Het is ontstaan uit een verruigd weiland, waarin in 1991 enkele slingerende sloten en een plasje met flauwe taludhellingen zijn gegraven, evenals een aantal poelen. Met het vrijgekomen leemrijke materiaal, dat vermengd was met de voedselrijke, zandige bovenlaag, werd een aantal heuveltjes (1.50 - 2.20 m + NAP) opgeworpen, zodat het gebied een reliëf vrij aanzien kreeg. In de sloten en het plasje, die een streefpeil hebben van 0.10 m - NAP, treedt kwel op. Visuele kwelverschijnselen die zijn waargenomen, zijn een olievlies op het water (ijzerbacteriën) en plaatselijke roodkleuring. Vermoedelijk hebben we hier te maken met ijzerrijk grondwater, dat ondiep, over de leemlaag, van de stuwwal afstroomt.

Het park is ontsloten door schelpenpaden. Na de eerste vegetatiegroei werd in 1992 een maaibeheer ingesteld. Dit bestaat uit jaarlijks na de langste dag maaien en afvoeren van het gewas met als doel de ontwikkeling van bloemen- en soortenrijke graslanden. Tevens werden in 1992 verspreid over het terrein hoogstambomen geplant van oude fruitstrassen.

Flora en vegetatie

Na drie jaar ontwikkeling bestaat de flora van het park al uit 109 soorten wilde planten(5). Hiervan behoren 95 tot de landelijk zeer algemene en algemene soorten(6). Een hiervan is echter in Oost-Groningen relatief zeldzaam(7). Het betreft de kleine watereppe, die in een

drassige kwelzone is aangetroffen. De overige 14 soorten zijn landelijk vrij algemeen tot vrij zeldzaam. Hiertoe behoren onder meer veenpluis, haarfonteinkruid, grote boterbloem, rosse vossestaart, oranje havikskruid en zompvergeet-mij-nietje. De rosse vossestaart is in de drie noordelijke provincies zeldzaam, hoewel zij in de gemeente Scheemda eerder is gevonden op de ijsbaan(8). Behalve in het Westerkwartier en in het gebied nabij het Zuidlaardermeer is de grote boterbloem in de provincie een zeer zeldzame verschijning (fig. 2). Landelijk gaat deze soort sterk achteruit(9), terwijl zij in het aangrenzende Nedersachsen op de rode lijst van bedreigde plantesoorten staat. In het natuurpark Hesserzand groeit de grote boterbloem in een overeenkomstig milieu als de kleine watereppe.

De vegetatie van het gebied bestaat uit wateren moerasvegetaties, grazige en ruigtebegroeiingen en uit een strook aangeplant bosplantsoen. Een waterplantenvegetatie komt alleen in het iets gesoleerd gelegen plasje goed ontwikkeld voor. Hier vormen haarfonteinkruid, puntkroos en breekbaar kransblad de ondergedoken laag. Evenals kleine watereppe en grote boterbloem groeit haarfonteinkruid vaak in kwelsituaties (10). Elders in de sloten vormt mannagras een dichte, soortenarme moerasvegetatie, waarin pleksgras grote lisdodde. Hun voorkomen lijkt vooral te maken te hebben met de instroom van vervuild water, dat afkomstig is van noordelijker gelegen moestuinen en het erf (met mestplaats) van een kippenhouderij. De lage, vochtige, lemige taludranden vormen het domein van een pioniervegetatie met greppelrus, waarin ook veel pitrus en basterdklaver. Rosse vossestaart, getande weegbree, kleine watereppe en veenpluis komen in deze zone, op de grens van het water, voor.

Maaibeheer

Door het maaibeheer bestaat het grootste deel van het natuurpark uit grazige vegetaties. Vanwege de korte ontwikkelingsstijd zijn de variatie en de soortenrijkdom nog gering en de patronen grof. Dat wil overigens niet zeggen dat de aanblik saai is. Met name in mei en juni

zijn grote oppervlakten van het terrein geel gekleurd door de bloemen van de kruipende boterbloem, plaatselijk vermengd door het rood, rose en wit van de klavers (rode, basterd- en witte klaver). Deze bloemen groeien temidden van de overheersende grassen, waarvan gestreepte witbol en ruw beemdgras het talrijkst zijn. Op grond van de soortensamenstelling zijn drie vegetatietypen onderscheiden.

Het eerste onderscheidt zich door de aanwezigheid van gewone hoornbloem, vogelwikke en gewoon dikkopmos, waarin overigens kruipende boterbloem en gestreepte witbol het belangrijkste aandeel hebben. Plaatselijk is dit type soortenrijker met o.m. kleine klaver, veldlathyrus en reukgras.

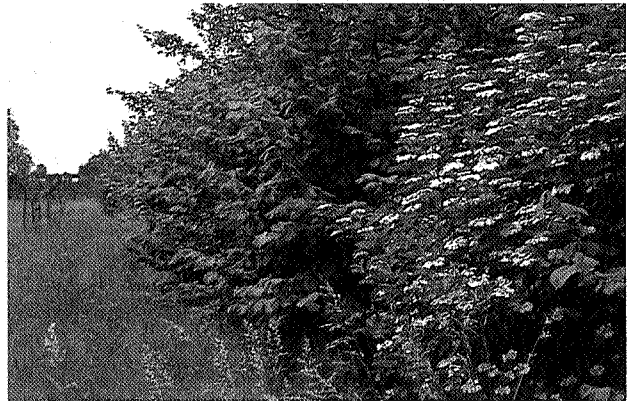
Het tweede type, dat negatief gekenmerkt is, wordt gedomineerd door Engels raaigras. Het is een soortenarme graslandgemeenschap met veel ruw beemdgras en lokaal ook pitrus. In het derde type, dat te vinden is in de ondiepe poelen, bepalen fioringras, bleek pluisdraadmos en pitrus het aspect.

Vegetatiekundig hebben we hier te maken met vegetaties, die een grote verwantschap vertonen met het zilverschoonverbond, met name de pioniervegetatie langs de sloten, en het tweede en derde graslandtype. Dit betreft plantengemeenschappen, die kenmerkend zijn voor een sterk wisselvochtig milieu op relatief voedselrijke bodems(11). Het eerste type ontwikkelt zich in de richting van het glanshaververbond: bloemrijke graslanden op vochtige, voedselrijke bodems(12). Bij voortzetting van het maaibeheer zullen scherpe boterbloem, veldzuring, glanshaver, gewone paardebloem, madeliefje, gewone bereklauw, die nu nog schaars aanwezig zijn, zich in deze vegetatie uitbreiden.

Vegetaties, waarin forse, tot 1.50 m hoge, ruige kruiden het beeld bepalen, bedekken vooral de heuveltjes in het terrein. Verder komen ruigtevegetaties voor als ondergroei van het bosplantsoen en langs en in de randsloten. Van de twee onderscheiden typen wordt het eerste gekenmerkt door kweek. Ridderzuring en akkerdistel zijn de overheersende soorten, die de wat kleinere planten als slipbladige

Het plasje met grote lisodde en (vooraan) grote boterbloem. Op de voorgrond manna-gras. Foto Ger Boedeltje.

Grensgebied tussen grasland en bosplantsoen. In het bosplantsoen op de voorgrond Gelderse roos, daarachter hazelaar. Foto Ger Boedeltje.

ooievaarsbek, kruipende boterbloem en gestreepte witbol 'in de schaduw stellen'. Plaatselijk komt een overgang voor naar de graslanden met veel glanshaver. Zevenblad en fluitekruid zijn karakteristiek voor het tweede type, dat vooral langs sloten voorkomt. Het bosplantsoen, dat de noordzijde van het park gedeeltelijk begrenst, bestaat o.a. uit hazelaar, eenstijlige meidoorn, rode kornoelje, sleedoorn en Gelderse roos.

Fauna

Hoewel het doel van het onderzoek(5) primair een beschrijving van flora en vegetatie was, zijn toch enkele gegevens over de fauna verzameld. In de poelen die zijn aangelegd ten behoeve van amfibieën, werden begin april 1994 eiafzettingen van de bruine kikker waargenomen. Dergelijke ondiepe wateren warmen snel op en vormen zo een ideale plek voor de ontwikkeling van de eitjes en de larven. In juni

werd ook de groene kikker waargenomen. Enkele soorten dagvlinders, waarvan de rupsen overwinteren in de pollen van verschillende grassoorten(13), zijn al talrijk in het park gesignaleerd: bruin zandoogje, argusvlinder en koevinkje. Ook het Icarusblauwtje, waarvan de rupsen leven van vlinderbloemigen, is in het terrein waargenomen. Van de mobiele vlinders vlogen dagpauwoog, Atalanta, groot koolwitje, knolletwitje, kleine vos en oranje luzernevlinder in augustus in het natuurpark. Ze fourageerden vooral op rode en basterdklaver. Talrijk aanwezig waren ook hommels, bijen en zweefvliegen.

Aangrenzende woonwijk

Vanaf het begin heeft het park open gestaan voor spelende kinderen uit de aangrenzende woonwijk. Daarbij is vanzelf een zonering in speelintensiteit tot stand gekomen. Zo verze-zen aan de rand, in het ruige bosplantsoen,

hutten en op een heuveltje werd een 'uitkijkpost' ingericht. In het centrum wordt alleen af en toe met schepnetjes in de sloten gevist, hetgeen uit natuureducatief oogpunt als uitermate positief moet worden beoordeeld. De volwassen buurtbewoners wandelen regelmatig in het park, echter... veelal met hond (bemesting!). Daarbij worden wel de paden aangehouden. Er zijn klachten geweest over de akkerdistels, één buur heeft naar aanleiding hiervan op eigen initiatief een deel van het terrein gemaaid. Door een gebrek aan voorlichting bestond er ook veel onduidelijkheid over het gebied. Nu het park een bloemrijker aanzien krijgt, begint er langzamerhand meer waardering voor te komen.

Toekomstperspectief

Voor de verdere ontwikkeling van het natuurpark is een beheersplan opgesteld(5). Uitvoering hiervan betekent het wegnemen van een

aantal knelpunten, waarvan de toevoer van vervuild water het belangrijkste is. Door het instellen van een verfijnd maabeheer, waarbij ook rekening wordt gehouden met de eisen die met name amfibieën en insecten stellen, zullen de natuurwaarden verder kunnen toenemen. Teneinde de buurtbewoners meer inzicht te geven in het project zal een voorlichtingsavond worden gehouden. Belangrijk is ook de directe beheerders van het terrein intensief bij het project te betrekken en deze inzicht te geven in het waarom van de te nemen maatregelen.

De ervaringen in Scheemda laten zien, dat ook natuurontwikkeling in een zogenaamd wit gebied van waarde is. Hesserzand verdient navolging, zeker in relatief natuurarme gebieden zoals het Oldambt.Nb

Drs. G. Boedeltje heeft een kleinschalig ecologisch

adviesbureau en is tevens docent biologie te Lochem.

Noten

- 1 Natuurbeleidsplan, 1990. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's Gravenhage.
- 2 Hier wordt uitgegaan van de natuurdefinitie van de Natuurbeschermingsraad uit 1993 ('Waar de raad voor staat. De visie van de Natuurbeschermingsraad op de natuur, het natuurbeleid en de rol van de raad daarin'): Natuur is alles wat zichzelf ordent en handhaaft, al of niet in aansluiting op menselijk handelen, maar niet volgens menselijke doelstellingen.
- 3 J. Dekker en J.H.A. van Oostrum, 1994. Algemene natuur, strategieën voor normstelling. Landschap 11/1: 49-53.
- 4 H. Elerie, 1993. Noordelijk postmodernisme, de identiteit van het platteland. Noorderbreedte 17/6: 259-270.
- 5 G. Boedeltje, 1994. Het Natuurpark Hesserzand, flora, vegetatie en beheer. Gemeente Scheemda en Ecologisch Adviesbureau Dasloot te Lochem.

- 6 R. van der Meijden, L. van Duuren, E.J. Weeda, W.J. Holverda en C.L. Plate, 1991. Standaardlijst van de Nederlandse Flora 1990. Gorteria 17: 75-127.
- 7 Volgens gegevens van de Dienst RO van de provincie Groningen (R. de Koning).
- 8 Naar gegevens van mw. A. Nieuwenhuijs, Winschoten.
- 9 E.J. Weeda, 1985. Nederlandse Oecologische Flora, deel 1. IVN in samenwerking met VARA en Vewin.
- 10 E.J. Weeda, 1991. Nederlandse Oecologische Flora, deel 4. IVN in samenwerking met VARA en Vewin.
- 11 K.V. Sykora, 1983. The Lolio-Potentillion anserinae R. Tüxen 1947 in the northern part of the Atlantic domain. Nijmegen.
- 12 V. Westhoff en A.J. den Held, 1969. Plantengemeenschappen in Nederland. Zutphen.
- 13 F.A. Bink, 1992. Ecologische Atlas van de Dagvlinders van Noordwest-Europa. Haarlem.
- 14 Gewijzigd en vereenvoudigd naar de geologische kaart en M. v.d. Broek, 1991. Rimpels in het vlakke land: drumlin. De Volkskrant.

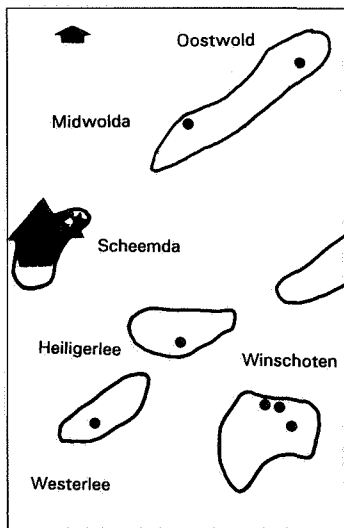

Fig.1 De ligging van de kerkdorpen van de gemeente Scheemda en Winschoten in relatie tot de aanwezige stuwwallen (met zwarte lijnen weergegeven). Alleen van het dorp Scheemda is de bebouwing aangegeven, van de overige plaatsen alleen de kerktorens. Het natuurpark Hesserzand is met een sterretje aangeduid.

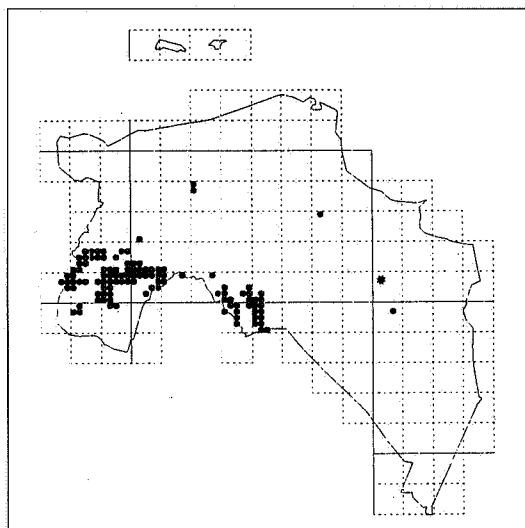

Fig.2 De verspreiding van de grote boterbloem (per km²) in de provincie Groningen. De waarnemingen zijn verzameld in de periode 1976 - 1993. Met een sterretje is de nieuwe vindplaats in Scheemda aangegeven. Het verspreidingskaartje is beschikbaar gesteld door de Dienst RO van de provincie Groningen.